

De Turkse successtory

Inleiding

In 1979 meldde het blad *Wereldmarkt*, een uitgave van de Exportbevorderings- en Voorlichtingsdienst (EVD), dat Turkije nog maar spaarzaam buitenlandse valuta overmaakte. De boodschap was duidelijk: Turkije verkeerde in grote betalingsbalansproblemen, men kon Turkije als klant beter links laten liggen. Het gebrek aan buitenlandse valuta was een serieuze bedreiging voor de economie van Turkije. Belangrijke machines, reserveonderdelen en 'basic inputs' werden niet meer geïmporteerd.

Aan het eind van de jaren zeventig was het groeitempo van de Turkse economie teruggedrukt van 6 à 7% in de periode 1960-1974 tot vrijwel nul. De oorzaak werd gezocht in de structuur van de economie. De Turkse industrie werd door een uitgebreid stelsel van invoerverboden, invoerquota, zeer hoge invoertarieven¹ en een overgewaardeerde munt beschermd. Het effect van deze handelspolitiek was dat er alleen produkten werden ingevoerd die de Turkse industrie niet zelf kon produceren. In de jaren vijftig en zestig had dit een snelle industriële ontwikkeling mogelijk gemaakt, maar aan het eind van de jaren zeventig werkte het recept van

de door de staat geleide industriële ontwikkeling niet meer. Er waren starheden in de industrie geslopen en industriële vernieuwing was absent. Toen in 1978/1979 de uitgaven voor olie en rente op buitenlandse schuld snel stegen, raakte de betalingsbalans uit het evenwicht (zie de tabel). Turkije kwam in de problemen: er was onvoldoende buitenlandse valuta om de noodzakelijke inputs voor de industrie te importeren.

In 1980 kwam in Turkije een groot-scheepse heroriëntatie op economisch gebied² op gang. Deze heroriëntatie richtte zich op twee punten. Het eerste was het overwinnen van de schaarste aan buitenlandse valuta. Het tweede was het nieuw leven inblazen in de economische ontwikkeling door middel van een sterkere marktorientatie. Op beide terreinen speelt de export een cruciale rol. Vergroting van exportopbrengsten helpt direct mee om de tekorten aan buitenlandse valuta op te vangen en de kredietwaardigheid te herstellen. Verder dragen exportactiviteiten bij tot een sterkere marktorientatie. Aangezien de internationale markt veel competitiever is dan de beschermde binnenlandse markt zullen exportactiviteiten bijdragen tot snellere produktaanpassing.

In dit artikel wordt eerst nader ingegaan op het herstel van de export na 1980. Ook wordt de betalingsbalans geanalyseerd. Daarna wordt de betekenis van de uitvoer voor de produktstructuur van Turkije besproken. In het laatste deel van het artikel worden de consequenties van de heroriëntatie van de economie bekeken in verband met de mogelijke toetreding tot de EG.

Exportsucces

De Turkse export is na 1980 sterk gestegen. In 1979 bedroeg de uitvoer \$ 2.261 miljoen; in 1987 \$ 10.322 miljoen. Zelfs als men rekening houdt met de waardedaling van de dollar en de prijsstijgingen over 1979-1987 is dat een substantiële volumestijging. De uitbreiding van de uitvoer is langs twee wegen gerealiseerd. Ten eerste heeft Turkije de export in sterke mate geografisch gespreid. Eind jaren zeventig ging 60% van de uitvoer naar West-Europa. In die

1. In 1979 was het nominale tarief op de invoer van industriële produkten uit de EG gemiddeld 44%. Het effectieve tarief was 58%. Zie: De Wereldbank, *Industrialization and trade strategy*, Washington, 1982.

2. Deze heroriëntatie is actief ondersteund door de OESO, het IMF, de Wereldbank en Saoedi-Arabië. Hierbij zijn forse leningen verstrekt (in 1980-1985 voor \$ 5,1 miljard) en zijn de buitenlandse schulden van Turkije geherstructureerd. Zie voor een overzicht: G. Kopits, *Structural reform, stabilization, and growth in Turkey*, IMF Occasional Paper nr. 52, Washington, 1987.

Tabel 1. Macro-economische kerncijfers van de Turkse economie

Betalingsbalanscijfers, in miljoenen dollars, lopende cijfers

Jaar	Invoer goederen en diensten ^a	Invoer olie	Uitvoer goederen en diensten ^b	Uitvoer traditionele produkten ^c in %	Uitvoer Midden-Oosten % totaal	Interest op buitenlandse schuld ^d	Tekort lopende rekening ^e
1978	4.599	1.396	2.288	561		489	1.519
1979	5.069	1.712	2.261	647		1.010	1.703
1980	7.909	3.862	2.910	754	22	1.138	3.680
1981	8.933	3.878	4.703	795	41	1.443	2.342
1982	8.843	3.749	5.746	649	45	1.566	1.267
1983	9.235	3.665	5.727	591	41	1.512	2.193
1984	10.331	3.637	7.389	646	42	1.586	1.407
1985	11.230	3.612	8.255	561	43	1.753	1.013
1986	10.664	2.008	7.583	820	35	2.134	1.528
1987	13.566		10.322			2.507	987

a. Tot en met 1983 cif, nadien fob.

b. Fob.

c. Vooral hazelnoten, gedroogde vruchten, tabak en katoen.

d. Voor schuldstructurering.

e. Overige belangrijke posten op de lopende rekening zijn overmakingen van gastarbeiders en inkomen uit toerisme.

Overige indicatoren

Jaar	Groei bnp in %	Groei industrie in %	Groei werkgelegenheid in %	Overheid		Particuliere sector		
				inv. in %	cons. bnp	inv. in %	cons. bnp	inflatie %
1978	2,9	6,6						
1979	-0,4	-5,6						
1980	-1,1	-6,0	-0,1	10,9	12,3	8,5	71,9	110,9
1981	4,1	7,4	0,9	11,7	10,7	7,2	71,3	36,8
1982	4,5	4,9	0,6	11,5	10,8	7,3	71,1	23,1
1983	3,3	8,0	0,7	10,6	10,2	8,2	73,5	31,4
1984	5,9	10,1	1,3	9,9	8,8	8,2	74,5	48,4
1985	5,1	6,3	1,1	11,7	8,4	8,4	72,5	45,0
1986	8,0	9,0	2,1	14,0	8,8	9,6	68,9	34,6
1987	6,8	13,6	9,5	11,3	67,0	38,8		

Bron: OESO, *Economic survey, Turkey*, Parijs; S. van Wijnbergen, *External balance and sustainable growth in Turkey: can they be reconciled?*, mimeo, Wereldbank, Washington, 1988; Centrale Bank Turkije, *Jaarverslag*.

tijd bedroeg het aandeel van de oliestaten slechts 20% in de totale Turkse uitvoer. In het begin van de jaren tachtig bedroeg het aandeel van West-Europa in de totale uitvoer nog maar 40% en was het aandeel van de oliestaten gestegen tot eveneens 40% (zie tabel 1). Na de hausse in de invoer van de oliestaten in het begin van de jaren tachtig is het aandeel van de oliestaten in de Turkse uitvoer weer gaan dalen. Maar ontegenzeggelijk heeft de Turkse uitvoer na 1980 geprofiteerd van de stijging van de koopkracht in de oliestaten.

Ten tweede heeft de Turkse uitvoer na 1980 ook een spreiding te zien gegeven van het assortiment producten dat uitgevoerd werd. Tot het eind van de jaren zeventig kwam de uitvoer voor een groot deel voor rekening van gedroogde vruchten, tabak, katoen en hazelnoten. Toen de export moest gaan stijgen, heeft de uitvoer van industrieproducten een grote vlucht genomen. Van 1978 tot 1987 is de export van industrieproducten vertienvoudigd.

Turkije heeft de uitvoer na 1980 enorm gestimuleerd. Het belangrijkste middel was beperking van de binnenlandse consumptie om zo een binnenlands spaaroverschot te krijgen. Turkije heeft na 1980 de consumptieve overheidsuitgaven beperkt (vooral door ambtenaren niet langer een volledige prijscompensatie te geven), de belastingen verhoogd (de btw is in Turkije op 1 januari 1985 ingevoerd), de loonontwikkeling achter laten lopen bij de inflatie en particuliere besparingen gestimuleerd door forse renteverhoging³. Het resultaat van deze maatregelen was dat de binnenlandse vraag achterbleef bij het binnenlandse aanbod.

Hierdoor werden de Turkse industrieën gedwongen afzetmogelijkheden in het buitenland te zoeken. Verder is de export in de eerste helft van de jaren tachtig sterk gesubsidieerd. Ten slotte is de Turkse munt na 1980 gedevalueerd. De depreciatie heeft de exportproductie direct gestimuleerd omdat de 'tradables' door de depreciatie in prijs stegen en productie voor de export winstgevender werd. Indirect is de export gestimuleerd doordat de binnenlandse vraag naar 'tradables' daalde als gevolg van de prijsstijging. Als men de cijfers van de reële wisselkoers van de Turkse munt in termen van de dollar bekijkt, ziet men dat in de eerste paar jaar van dit decennium de Turkse munt ten opzichte van de Amerikaanse dollar reël is gedevalueerd. Deze reële wisselkoers bleef later gelijk en de nominale depreciaties van de Turkse munt zijn sindsdien slechts een reactie geweest op de binnenlandse inflatie vis à vis de Amerikaanse. Het wat flauwe mopje gaat dan ook dat de Turkse uitvoer meer van de val van de Amerikaanse dollar geprofiteerd heeft dan de Amerikaanse uitvoer.

Betalingsbalans

Turkije heeft de betalingsbalansproblemen van het eind van de jaren zeventig aangepakt door de export te vergroten. Daarmee is het acute gebrek aan buitenlandse valuta dat aan het eind van de jaren zeventig bestond opgeheven. Het vergroten van de export-opbrengsten heeft er ook toe geleid dat de banken weer vrijwillig aan Turkije zijn gaan lenen. De voorwaarden van de leningen zijn in de loop der tijd ook steeds gunstiger geworden.

De invoer is eveneens sterk gestegen. De stijging is mogelijk gemaakt door de vergrote ontvangsten van vreemde valuta. De invoer (fob) is gestegen van \$ 7,5 miljard in 1980 tot bijna \$ 11 miljard in 1986. De stijging van de invoerkosten is er de oorzaak van dat de betalingsbalans aandacht blijft vragen. Rond de jaarwisseling 1987/1988 was er zelfs een tijdelijke opleving van de zwarte handel in buitenlandse valuta. De tijdelijke schaarste werd afgewend door enige invoerbeperkingen. De problemen van de jaarwisseling tonen aan dat de betalingsbalanspositie voortdurende aandacht nodig heeft.

Ten aanzien van de toekomst is er een aantal positieve punten te noemen, alsmede een aantal negatieve. Positief is dat Turkije erin geslaagd is vaste grond te verwerven op de markten van het Midden-Oosten en Europa. Vrij bijzonder is dat Turkije met de twee oorlogvoerende mogendheden, Iran en Irak, goede betrekkingen blijft onderhouden. De verwachting is dan ook dat als de vijandelijkheden tussen Iran en Irak worden beëindigd, Turkije in aanmerking zal komen om te helpen de infrastructuur in beide staten te herstellen. Positief is ook dat Turkije erin slaagt om zijn aandeel in de totale invoer van het Midden-Oosten steeds verder uit te breiden. In 1986 was dat 3,7%; men verwacht voor de jaren negentig een percentage van rond 5. Negatief is dat de olieprijs voor de nabije toekomst lijkt te zakken. Dat leidt tot daling van de koopkracht in het Midden-Oosten en daarmee tot verslechtering van de exportmogelijkheden van Turkije⁴. Negatief is ook het huidige hoge renteniveau dat ongeveer 12%-punt boven het inflatiepercentage ligt. Dat renteniveau moet wel zo hoog zijn om voldoende besparingen aan te trekken. De keerzijde is dat de kosten van investeringen die niet in aanmerking komen voor investeringssubsidies daarmee gestegen zijn. Dat is het geval in sommige exportindustrieën. Verder wordt als negatief punt genoemd dat Turkije op een aantal markten het verzadigingsniveau lijkt te hebben bereikt. Ten slotte kan men als negatief punt noemen dat de EG en

de VS in het kader van het Multivezelakkoord quota stellen op Turkse textiel-export. Daarenboven is een aantal agrarische producten (waaronder rozijnen) onderworpen aan minimumprijsgeregelingen.

Productie en groei

Volgens de Turkse regering is de reddingsfase van het begin van de jaren tachtig voorbij. Nu ligt er een volgende taak: de ontwikkeling van Turkije tot een marktgeoriënteerde industriestaat. Export wordt door de Turkse regering gezien als een middel om de industriestaat dichterbij te brengen. De export betreft ook hoe langer hoe meer export van industrieproducten. De export van industrieproducten helpt direct om de industrie uit te breiden. Zodoende wordt de export de motor van het industrialisatieproces in Turkije.

De industriële productie voor de wereldmarkt helpt verder mee tot snelle produktontwikkeling. Zo staat momenteel het vervoer van producten sterk in de belangstelling. De Turkse industrie zoekt naar nieuwe manieren om producten zo snel mogelijk en zo aantrekkelijk mogelijk verpakt op de Europese markt te krijgen. Daarnaast draagt export indirect bij tot produktinnovatie. Meer export maakt het mogelijk meer te importeren dan voorheen. Dat betekent dat de concurrentie op de binnenlandse markt groter wordt, hetgeen bijdraagt tot produktinnovatie.

Verder hebben de vergrote invoerhoeveelheden het mogelijk gemaakt dat Turkije over grotere hoeveelheden inputs voor de industrie beschikt. De Turkse invoer bestaat voor meer dan 90% uit industriële inputs, zoals olieproducten, 'basic intermediates' en machines. De invoer van deze producten zorgt voor versterking van de industriële structuur. Daarmee leidt meer in-

3. Daarmee is dan een oorzaak gegeven van de huidige hoge rente in Turkije. Een eenvoudige bestedingsgelijkheid laat zien dat exportverhoging haar weerslag moet hebben in een stijging van het particuliere spaaroverschot en/of een daling van het tekort van de overheid. Aangezien de Turkse overheid het tekort onvoldoende kan terugbrengen moet het spaaroverschot van de particuliere sector stijgen. Dat gebeurt vooral door de binnenlandse rente hoog te houden zodat particuliere besparingen uitgelokt worden. De particuliere investeerders, met name in de huizenbouw, ontvangen daarbij ruime investeringssubsidies om de investeringen niet te veel te laten lijden onder de hoge rente.

4. Hier staat dan wel weer een voordeel tegenover van minder uitgaven voor geïmporteerde olieproducten. Toch weegt dat niet op tegen het nadeel van verslechterde afzetmogelijkheden, zo blijkt eveneens uit onderzoek. Zie: B. Duran en N. Sery, *La Turquie 1987-1992*, Parijs, 1987.

voer tot een hoger niveau van binnenlandse productie. Elders⁵ heb ik aange- toond dat er een duidelijk verband be- staat tussen invoervolume en niveau van binnenlandse productie. Als het in- voervolume stijgt, zo bleek uit econo- metrisch onderzoek, ziet men dat er een groter aanbod is van industriële in- puts. Dat leidt dan weer tot een prijsda- ling van deze produkten. Voor indus- trieën die deze produkten afnemen be- tekent dat een daling van de kosten van inputs. Dat betekent dat er meer winst- mogelijkheden zijn en uitbreiding van productie zeer zeker mogelijk is.

De poging om via verhoogde export de economische groei nieuw leven in te blazen heeft overduidelijk succes (zie tabel). In 1979 en 1980 kende Turkije nog negatieve groeicijfers; na 1980 kende Turkije groeicijfers van 5%. In 1986 en 1987 leek de economie zelfs oververhit te raken met groeicijfers van bijna 8%⁶. De groei is vooral te vinden in de industrie. Daar is het groeicijfer na 1980 ongeveer 8% en de laatste paar jaar 10%. De werkgelegenheid⁷ ontwik- kelde zich snel: na 1980 steeg het groeipercentage van de vraag naar ar- beid van 0 in 1980 tot ruim 2 in 1986. Aangezien het groeipercentage van het arbeidsaanbod eveneens hoog was (bijna 1,5 per jaar), nam de werkloos- heid in het begin van de jaren tachtig toe. Na het midden van de jaren tachtig is het groeicijfer van de arbeidsvraag boven het groeicijfer van het arbeids- aanbod uitgekomen. Het gevolg is een daling van de werkloosheid.

Europa

Het streven van Turkije om een moder- ne marktgeoriënteerde industriestaat te worden, spoort met het streven van de Turkse regering om lid te worden van de Europese Gemeenschap. Op 14 april 1987 heeft Turkije dan ook een aanvraag ingediend om als lid te wor- den toegelaten. Deze aanvraag is nu in behandeling bij de Europese Commis- sie. De verwachting is dat deze Com- missie in 1990 met een advies zal kom- men op basis waarvan de Raad van Mi- nisters en het Europees Parlement kun- nen besluiten of Turkije wordt toegela- ten en op welke voorwaarden. Het feit dat de Europese Commissie veel tijd gaat nemen om de aanvraag te bestu- deren, komt de Turkse regering goed uit. Het geeft Turkije de gelegenheid om het land in twee opzichten Europees te maken. Ten eerste moet de industriële ontwikkeling nog verder voortschrijden om de industrie werkelijk zonder enige bescherming te kunnen laten concurre- ren met de Europese industrie. Ten tweede zijn er politieke problemen die opgelost moeten worden voordat be-

slist kan worden over Turkije's toelating. Dat betreffen de politieke problemen in de relatie met Griekenland, problemen met betrekking tot Cyprus en volledige naleving van de rechten van de mens in Turkije. Hoewel er op dat gebied gro- te verbeteringen zijn doorgevoerd sinds het terugtreden van de militairen in 1983, is het nog steeds zo dat op diver- se gebieden de rechten van de mens geschonden worden. Bij voorbeeld door de slechte condities in de gevan- genissen, het verbod op communisti- sche en ultra-religieuze activiteiten en de beperking van vakbondsactiviteiten.

Het opruimen van deze beletselen kost tijd. Die tijd wordt gegeven doordat de Europese Commissie veel tijd neemt om een advies over de toelating van Turkije te formuleren. Men kan erop ver- trouwen dat Turkije de tijd goed gaat be- nutten. De vooruitzichten voor de nabije toekomst zijn rooskleurig. Een over- zicht van verwachtingen van Turkse za- kenlieden⁸ laat zien dat zij een groei verwachten van het bnp-volume van 5 à 6% en een groei van de industriële productie van 8%. De gunstige econo- mische ontwikkeling wordt versterkt

door de aanwezigheid van een sterke democratisch gekozen regering. Eind 1987 heeft de regeringspartij bij de lan- delijke verkiezingen opnieuw de meer- derheid in het parlement gehaald. Daar- mee lijkt Turkije in politiek en econo- misch opzicht op weg naar Europa.

Tom van Maanen

De auteur is universitair docent aan de Rijks- universiteit te Leiden.

5. T. van Maanen, *Exports and growth*, dis- sertatie, Vrije Universiteit, Amsterdam, 1988.

6. Ter vergelijking: de landen die door het IMF worden gezien als landen met recente schuldproblemen groeiden gemiddeld 1,2% sinds 1981. Zie S. van Wijnbergen, *External balance and sustainable growth in Turkey: can they be reconciled?*, Wereldbank, Was- hington, 1988.

7. Uitzonderd militairen.

8. In: Tüsiad, *The Turkish economy 1987*, Is- tanbul, 1988.